

GAŠPARÍKOVÁ, J.: Popper's Conception of Social Engineering. *Filozofia* 39, 1984, No. 3, p. 337.

Two spheres of problems may be found within the range of Popper's philosophical interest which are both influencing each other and differentiating. It is problems of the philosophy of science (above all questions of science) and problems of social engineering where Popper seeks to present his conception of social sciences and his political views. Popper makes use of his method of falsification. If in the sphere of the theory of science he puts stress on its critical and negative aspect, so in the sphere of social engineering he makes use of the method of falsification in a distorted form as a method of trial and error and he deliberately underlines the sphere of trials and not the one of errors. Thus his own method falls prey to falsification in the sphere of social engineering and it loses its specific revolutionary significance in theory which in consequence leads to an overcautious reformism in social life. So the fact is confirmed that in the sphere of social engineering Popper rather inclines to hold the position of an ideologist than that of a methodologist.

Popper je jedným z najvýznamnejších predstaviteľov súčasného buržoázneho filozofického myslenia, a jeho filozofia kritického racionalizmu sa stala jednou z najvplyvnejších idealistických filozofických koncepcií. Jej popularita medzi buržoáznymi filozofmi je odôvodnená nielen tým, že sa usiluje byť „novou“ filozofiou, ktorá je v opozícii ku tradičnej filozofii, ale aj jej útokmi proti marxistickej filozofii, ktorú obviňuje z historicizmu (zdôrazňovanie zákonitostí historického vývinu a možnosti radikálnej prestavby spoločnosti, triedneho boja).

V rámci Popperovho filozofického záujmu môžeme nájsť dva okruhy problémov, ktoré sa z jednej strany navzájom podmieňujú, a z druhej odlišujú; je to problematika filozofie vedy (a v nej predovšetkým metodologické otázky vedy) a problematika sociálneho inžinierstva (v rámci ktorej sa usiluje Popper prezentovať svoju koncepciu spoločenských vied, ako aj politické názory zdôvodnené ideologickými útokmi proti marxistickej filozofii).

Obidva okruhy sa podmieňujú v tom zmysle, že Popper svoju koncepciu sociálneho inžinierstva nechápe ako teoretickú vedu (teóriu, ktorá je založená na falzifikovateľnosti hypotéz, a má vybudovaný pevný metodologický aparát), ale ako aplikovanú vedu, t. j. ako konkrétne riadenie spoločenského života, na ktorý aplikuje svoju metódu pokusov a omylov v zmysle kontroly spoločenského života. Už pri tomto Popperovom vytýčení tematických okruhov jeho filozofického záujmu vidíme vnútorný kompromis, ktorý uzatvára pri svojej koncepcii filozofie vedy; z hľadiska svojej koncepcie vedeckosti nemôže uznať spoločenské vedy za vedecké, avšak v rámci svojho jednoznačného úsilia o zvedčenie

ľudského poznania (do ktorého sa zahŕňajú aj poznatky zo spoločenských vied) sa usiluje aspoň aplikovať svoju metódu pokusov a omylov (aj to v skreslenej forme, ako sa pokúsime ukázať neskôr) na konkrétny spoločenský život.

Preto pri uvádzaní problematiky Popperovej koncepcie spoločenských vied (sociálneho inžinierstva) je nevyhnutné sa oprieť o jeho koncepciu filozofie vedy ako základnej platformy jeho filozofického systému, a pomocou nej si osvetliť filozofove snaženia aj v oblasti sociálneho inžinierstva.

Z toho dôvodu sa aj sústreďíme v prvom rade na objasnenie a vysvetlenie základných téz jeho koncepcie kritického racionalizmu v oblasti filozofie vedy (na jeho tzv. prvé naivné obdobie falzifikacionizmu).

* * *

Popper sa ako kritický racionalista snaží vytvoriť filozofiu, ktorá má riešiť všetky filozofické problémy na redukovanej racionálnej báze, v ktorej rámci ide o vypracovanie logicko-metodologickej rekonštrukcie vedeckého poznania. Nejedná sa však len o činnosť intelektu, ako to bolo v prípade klasického racionalizmu, ale aj o pozorovanie a experiment. Podľa Poppera veda nie je len systémom presných alebo dobre fundovaných výpovedí, ale je systémom, ktorý neustále napreduje ku stavu dokonalosti.

„Racionálnosť“ Popperovho úsilia spočíva v kritickej metóde, ktorá odhaľuje empiricko-konkrétne súvislosti vedeckého poznania bez toho, aby sa starala o ich gnozeologické zdôvodnenie. Popper sa úmyselne vyhýba tomuto zdôvodneniu, pretože ho v prvom rade zaujíma metodologická výstavba vedeckého poznania, a nie jeho gnozeológia. Na druhej strane práve absencia tohto aspektu (t. j. gnozeologického) znamená práve zdôraznenie formálnologického prístupu ku skúmaniu stavby a konštrukcie vedeckých teórií a ignorovanie akejkoľvek ich sociálnej a historickej podmienenosti.

Vedľa pozorovania a experimentu ako dôležitých zložiek vedeckého poznania hrá v procese vedeckého poznania úlohu konštrukcie teórií činnosť vedca, ktorá je podmienená jeho subjektívnym postojom (t. j. predpokladom jej vzniku je určitý vedcov záujem, hypotéza) a ktorá nadobúda objektívny význam vtedy, keď existuje možnosť jej empirického overenia a možného vyvrátenia, falzifikácie.

Falzifikovaná teória nehovorí nič o pravdivosti alebo nepravdivosti vedeckej teórie, je len svedkom toho, že daná teória na danej etape vývinu vedeckého poznania momentálne väčšmi súhlasí s realitou ako iné teórie (t. j. je reálnejšia ako iné teórie). Ale z hľadiska vývinu poznania môže byť falzifikovaná a zamenená inými teóriami, respektíve hypotézami.

Popperov kriticismus chápaný ako obecné platná metóda vedeckej práce spočíva v neustálej snahe vyvrátiť teórie, hypotézy, a dosiaľ

platné poznanie podrobovať stále náročnejším testom. Dejiny vedeckého poznania sú, podľa Poppera grandióznym dobrodružstvom ducha, „neúnavné vynachádzanie nových a nových teórií... Úsilie vedca nesmeruje k odhaleniu absolútne istých teórií, ale k odhaleniu, či snáď lepšie, k vynachádzaniu stále lepších teórií..., ktoré môžu byť podrobené stále prísnejším skúškam“. [1, s. 390]

Jedine také vedecké teórie sú podľa neho vedecké, ktoré samé seba uvádzajú v pochybnosť. V globále nazýva Popper túto metódu metódou pokusov a omylov. Podľa neho je hlavnou špecifickosťou vedy to, že nestavia na svojich absolútnych tézach, ale principiálne umožňujú ich odmietnutie. Naproti tomu podľa neho metafyzické teórie stavajú na ukončiteľnosti teórií a neumožňujú vlastnú previerku a odmietnutie.

Žiadna vedecká teória neplatí neobmedzene, a preto nevyhnutne musí byť vystriedaná inou teóriou, ktorá môže byť v mnohých prípadoch aj jej priamou alebo sprostredkovanou negáciou (napr. Newtonova klasická fyzika a Einsteinova teória relativity). Podľa Poppera je nevyhnutné každú teóriu podrobovať neustálym skúškam a testom, ktoré práve zdôrazňujú relatívnosť jej platnosti a nevyhnutnosť jej zmeny inou vedeckou teóriou.

Samotný princíp falzifikácie spočíva v tom, že vždy každá z výpovedí alebo hypotéz deduktívne odvodennej výpovede musí byť prostredníctvom bezprostredného pozorovania jej zodpovedajúceho vecného obsahu pokladaná za falošnú. Podľa Poppera práve empirická falzifikácia je ľahšie možná, ako zdôraznenie jej afirmácie. Takú teóriu, ktorá prešla testom falzifikácie bez toho, aby sme našli len jednu základnú hypotézu, ktorá by jej protirečila, nazýva Popper potvrdenou (konfirmovanou alebo koroborovanou). Avšak v prípade, keď v rámci falzifikácie určitej teórie sa nachádza aspoň jedna hypotéza, ktorá protirečí základným východiskám vedeckej teórie, hovoríme o tom, že daná vedecká teória neprešla testom falzifikácie. Práca vedca spočíva v tom, že v triede možností falzifikácie danej teórie hľadá zámerne takú možnosť, ktorá bude teóriu vyvracať. Podľa toho, ako rýchlo dôjde k falzifikácii danej teórie, je daná teória všeobecná, presná, jednoduchá. To znamená, že teória, ktorá by mala platiť raz navždy, by bola najkomplikovanejšia, a zasa na druhej strane teória, ktorá sa dá najrýchlejšie eliminovať, keď je falošná, by bola najjednoduchšia a zároveň najlepšie testovateľná. Samozrejme, že vedcovi popperovského razenia ide eminentne o čo najjednoduchšie, to jest o čo najľahšie falzifikovateľné teórie. Z tohto aspektu je potom cieľom negatívnej vedy, za akú sa pokladá Popperov kritický racionalizmus, tvorba takých teórií, ktoré sú tým vedeckejšie, čím sú falzifikovateľnejšie.

Popperova teória falzifikovateľnosti preto predpokladá parciálne overovanie, ktoré je nevyhnutné uskutočňovať v rámci každej teórie, aby bolo možné zdôrazniť jej vedeckú exaktnosť a zmysluplnosť. Jednotlivé vedecké teórie sú nahradzované inými vedeckými teóriami, ktoré sú

úspešnejšie, a podľa Poppera lepšie testovateľné. Vedecké poznanie sa tým pádom mení na hru, ktorá je principiálne nekonečná.

Popper však ignoruje ten fakt, že mnohé všeobecné teórie možno preveriť len historicky, nielen formálne, opierajúc sa o celú spoločensko-historickú prax.

Popper však prichádza pri uvažovaní o výstavbe teórie k presvedčeniu o určitej apriórnej závislosti empirických faktov na teórii, k názoru, že všetka skúsenosť je teóriou nejako predznamenaná určitými hypotézami, očakávaniami atď. Podľa neho neexistuje žiadna čistá skúsenosť, ale len skúsenosť interpretovaná vo svetle transcendentných očakávaní a teórií. V tomto smere bojuje proti novopozitivistickej požiadavke tzv. čistej skúsenosti, ktorá je podľa jeho názoru nekritickou a autoritárnou akceptáciou skúsenosti. Musíme však zdôrazniť, že samotné Popperovo stanovisko je omnoho progresívnejšie ako stanovisko logických pozitivistov, ktorí napriek svojim úsiliam o vedeckosť filozofie a boja proti metafyzike sa neubránia vo svojich východiskách — ako je to v prípade čistej skúsenosti — metafyzickým predpokladom! Preto Popper obhajuje stanovisko, že hypotéza, alebo očakávanie alebo teória predchádza pozorovaniu. Ako to napr. tvrdí vo svojej práci *Objektívne poznanie* „... až z hypotézy sa dozvedáme, o aké pozorovania sa máme zaujímať, hypotéza je vodcom k novým výsledkom v pozorovaní. Pozorovaniu predchádza záujem, otázka, problém, skrátka niečo teoretické“. (1, s. 375)

Metóda falzifikácie, ktorú používa Popper, vedie k tomu, že vedecké poznanie sa v konečnom dôsledku stáva hypotetickým a deduktívnym, a tým aj subjektívnym. Preto aj mnohé filozofické práce zdôrazňujú, že koncepcia kritického racionalizmu, na rozdiel od logického pozitivizmu, nevychádza zo subjektivity faktov skúsenosti, ale zo subjektívneho charakteru teórie.

Tu narážame na zaujímavý paradox: Popper sa napriek svojmu „úsiliu kriticky formulovať otázku formovania vedeckých teórií nekriticky drží určitého subjektívneho predpokladu, ktorý nerozoberá, pokladá ho za základný inštrument pre sebakritické výpovede o skutočnosti. Takisto neanalyzuje ani vznik nového vedeckého poznania, pokladá ho za určitý predpoklad, ktorého opodstatnenosť a platnosť je možné si overiť len v rámci konfrontácie skúmanej vedeckej teórie s predchádzajúcou teóriou. Ide o to, či súčasná vedecká teória lepšie vyhovuje požiadavkám vedeckého výskumu alebo nie.

Preto sa môžeme oprávnene opýtať, čo tvorí racionálne jadro metodologického programu kriticismu, ak vznik nového poznania, a ani jeho testovanie sprostredkované za racionálny program pokladať nemôžeme. Zostáva práve onen princíp kriticismu, resp. falzifikácie ako otázka formy, problém štýlu a zásad vedeckej práce či normatívneho princípu.

Tento Popperov problém naivného falzifikacionizmu je neskôr vystriedaný koncepciou troch svetov. Avšak ďalej sa nebudeme zaoberať ani dô-

sledkami Popperovej koncepcie vedy, ale postupne prejdeme k jeho chápaniu sociálneho inžinierstva.

* * *

Popper tvrdí, že spoločenské vedy ešte nemajú, a nemôžu mať rozpracovanú vedeckú metodológiu, pretože už svojím vlastným charakterom protirečia tomu, aby ich bolo možné chápať ako vedecké teórie. Podľa neho sú len interpretáciami, ktoré sa nemôžu povzniesť k vedeckým teoretickým zovšeobecneniam. Vzfahuje sa to najmä na históriu. Sociálne inžinierstvo chápe Popper zasa ako konkrétne riadenie sociálnych inštitúcií.

Zdôrazňuje, že spoločenský život nemožno skúmať vcelku a vo vývine, ako to robí marxistická filozofia, ale ho len možno riadiť. Toto riadenie chápe Popper ako realizáciu určitých konkrétnych cieľov a programov v rámci spoločenského života.

Tak ako je vedecké poznanie vystavené omylom, a správnosť vedeckej teórie je relatívna, tak sa takisto konkrétna realizácia sociálnych programov v spoločnosti chápe ako aktivita, ktorá je vystavená omylom a ktorú je preto nevyhnutné v priebehu realizácie programov neustále korigovať. Jej výsledkom je buržoázny reformizmus, ktorý sa usiluje pomocou malých konkrétnych zmien dosiahnuť stanovený konkrétny cieľ v určitých spoločenských oblastiach.

Samotné plánovanie zmien sa chápe ako vytýčenie určitého cieľa, ku ktorému sa musí sociálny inžinier, t. j. vedec zaoberajúci sa sociálnym plánovaním, určitým počtom krokov dopracovať. Keďže Popper strikne odmieta možnosť vypracovať vedeckú metodológiu spoločenských vied a falzifikačnú metódu chápe v prípade sociálneho inžinierstva ako konkrétnu realizáciu určitých sociálnych programov, a aj to v skreslenej podobe, pretože sa snaží eliminovať jej negatívny aspekt, môžeme o ňom tvrdiť, že sa neprejavuje pri riešení týchto otázok ako metodológ, ale ako ideológ.

Usiluje sa o zdôraznenie možnosti zmeny spoločnosti len v rámci malých, aj to neustále kontrolovateľných zmien. Zdôvodňuje to presvedčením, že vývin ľudskej spoločnosti je silne ovplyvnený rastom poznania, a tak, ako nemožno predvídať priebeh budúceho vývinu poznania, takisto nie je možné predvídať ďalší priebeh spoločenského vývinu.

Každej konkrétnej zmene v spoločnosti, ktorú uskutoční subjekt, by malo podľa Poppera predchádzať určité teoretické zainteresovanie subjektu. Práve tým, že je človek teoreticky informovaný o podstate daného javu, resp. objektu, ktorý chce meniť, je možné dúfať, že táto zmena bude len pozitívna. Avšak tak, ako nie je možné predvídať rast informácií o danom jave, nie je možné organizovať ani dlhodobé predpovede vzťahujúce sa na konkrétnu premenu spoločenských javov.

Preto sa Popper s celou energiou obracia proti možnosti ďalekohľadného predvídania spoločenského vývinu, a sústreďuje sa len na zdô-

rozširovanie možnosti sociálneho programovania, ktoré sa zameriava iba na parciálnu zmenu jednotlivých sociálnych inštitúcií. A za kritický prístup pokladá taký prístup, ktorý podčiarkuje túto techniku malých krokov.

V tomto smere se k nemu pripája aj Hans Albert, predstaviteľ kritického racionalizmu v NSR, ktorý priamo hovorí, že je to metóda umožňujúca odhaliť dogmatické postupy a utopické tendencie pri skúmaní spoločnosti, čo podľa neho je nevyhnutný predpoklad racionalizácie spoločenského života. Tvrdí, že úlohou kritického racionalizmu je kriticky preverovať možnosť jednotlivých reforiem spoločnosti. Tieto zmeny sa však podľa neho, aj Poppera, vzťahujú len na určité spoločenské celky, ktoré sa nazývajú sociálnymi inštitúciami.

Táto koncepcia sociálneho inžinierstva preto vyúsťuje aj do špecifického chápania spoločnosti. Popper nechápe spoločnosť ako dynamický a vnútorne protirečivý celok, ale ako statickú mozaiku sociálnych inštitúcií, ktorých fungovanie možno usmerňovať kontrolou a predikciou. Cieľom reforiem nemá byť vytvorenie nového, kvalitatívne vyššieho typu spoločnosti, ale len odstraňovanie existujúcich nedostatkov a sociálnych ziel.

Práve v tomto smere obviňuje marxistickú filozofiu z historicizmu, v ktorého rámci sa podľa neho marxistická filozofia vyhýba skúmaniu jednotlivých aspektov sociálneho života, a skúma spoločnosť ako celok. Popper však zabúda na základnú okolnosť, že marxistická filozofia sa v rámci skúmania spoločensko-historického vývinu ako celku zaoberá aj vývinom jej jednotlivých zložiek (napr. vývin výrobných prostriedkov, vývin výrobných vzťahov), ktoré v jej súhrne poskytujú konkrétne historický pohľad na stav spoločnosti ako celku v tom ktorom historickom období. Preto aj akékoľvek obviňovanie marxistickej filozofie zo zdôrazňovania významu celku na úkor častí pri spoločenskovednom výskume je absolútne nevedecké a bezpredmetné. Práve možnosť postihnúť protirečivosť a vnútornú rozpornosť jednotlivých spoločenských systémov je možné pri akceptácii tohto konkrétne historického prístupu, v ktorého rámci sa podmieňuje výskum celku skúmaním jednotlivých častí, a naopak.

Popperove útoky proti marxistickej filozofii vychádzajú z nesprávneho postulátu, že v súčasnej spoločnosti nie je možné vedecky postihnúť jej vnútorné protirečenia, a pohyb spoločnosti vcelku. Podľa neho je možné skúmať len určitý momentálny stav jej jednotlivých zložiek, ktoré je možné popísať, a zároveň riadiť (nar. stav vedy, techniky v určitom období atď.). A práve až konkrétnym opisom jednotlivých jej častí dostaneme obraz o spoločnosti, ktorý postráda akúkoľvek vnútornú dynamiku a protirečivosť. Skladá sa z jednotlivých sociálnych inštitúcií, ktorých pohyb a zmenu možno podľa Poppera „zvonku“ korigovať a upravovať. Ide o korekciu z hľadiska fungovania jej riadenia a plánovania. Práve táto vonkajšia korekcia vylučuje akceptáciu aké-

hokoľvek vnútorného triedneho a sociálneho protirečenia v rámci spoločnosti.

Podľa Poppera nad takýmto statickým modelom spoločnosti má patronát sociálny inžinier, ktorý sa stará o praktickú kontrolu sociálnych inštitúcií. Ako tvrdí vo svojej práci *Bieda historicizmu*, „ako je úlohou prírodného inžiniera skonštruovať, pretvárať a dávať do chodu stroje, tak je takisto úlohou sociálneho inžiniera, ktorý ovláda techniku malých krokov, navrhovať sociálne inštitúcie, pretvárať ich a vytvorené overovať“. {2, s. 52}

Úsilím sociálneho inžinierstva je kriticky posudzovať reformy uskuťočňujúce sa v rámci týchto sociálnych inštitúcií, a zvažovať všetky možné dôsledky. Sociálny inžinier neverí v metódu zmeny spoločnosti vcelku. Nech by boli jeho ciele akékoľvek, usiluje sa ich dosiahnuť malými krokmi a premenami, ktoré sa môžu postupne uskutočniť.

V pozadí tohto úsilia vidíme skryte rafinovanú snahu o prípadnú možnosť kvantitatívnej zmeny v rámci spoločnosti, a zdôraznenie nezmyselnosti a pomýlenosti akejkoľvek jej kvalitatívnej zmeny. Premeny v spoločnosti nie je možné projektovať v súlade s historickými tendenciami a potrebami času, ale na základe akéhosi imaginárneho slobodného racionálneho výberu.

Tento racionálny výber chápe Popper ako výsledok vedomej činnosti ľudí, meniacej svoje inštitúcie v súhlase s vlastnými, slobodne vytýčenými cieľmi. Zjavné je, že Popper nechápe túto vedomú činnosť ako cieľavedomú praktickú aktivitu, ale ako možnosť „slobodného rozhodnutia sa“ (t. j. na základe informácií a poznatkov, ktoré sú mu poskytnuté a využitia situačnej analýzy). Znamená to, že členovia tejto spoločnosti neformulujú svoje rozhodnutia na základe postihnutia historických a sociálnych tendencií, ale na základe kritiky, ktorá je vyslovene doménou ľudského rozumu. Popper abstrahuje od faktu, že spoločenský proces je determinovaný mnohými spoločenskými cieľmi, ktoré sú presadzované z rôznych sociálnych pozícií a rôznymi prostriedkami. Ako zdôrazňuje Marx: „Práve preto, že indivíduá sledujú len svoj zvláštny záujem, ktorý sa pre ne nekryje s ich spoločným záujmom... je tento spoločný záujem uplatňovaný zas ako nejaký zvláštny a špeciálny záujem celku, všeobecna, ktorý je im cudzí, na nich nezávislý. Sociálna moc, t. j. znásobená výrobná sila, vznikajúca súčinnosťou rôznych indivíduí, súčinnosťou podmienenou deľbou práce, nejaví sa týmto indivíduám ako ich vlastná, spojená moc, práve preto, že táto súčinnosť nie je dobrovoľná, ale živelná, táto sociálna moc javí sa im, naopak ako nejaká sila mimo nich, o ktorej nevedia, kde sa vzala, ktorú teda už nemôžu ovládať, ktorá teraz naopak prebieha zvláštnym radom fáz a vývojových stupňov, nezávislým od chcenia a konania ľudí, ba dokonca riadiacim toto chcenie a konanie.“ {3, s. 35–36}

Popper ignoruje základný dôsledok, ktorý vyplýva z existencie sociálnych inštitúcií, t. j. že sú stelesnením sociálnej moci. Jeho kritérium

racionálneho slobodného výberu je konaním, ktoré práve zámerne neberie do úvahy sprievodné sociálne zmeny v spoločenskom živote, ktoré s ním súvisia. V skutočnosti toto Popperovo úsilie dopadá však úplne inak. „Popper neodôvodňuje slobodu, ale živelnosť spoločenského vývinu, ktorá je vlastná kapitalizmu, a potvrdzuje nie racionálnosť, ale iracionálnosť spoločenského vývinu.“ [4, s. 295]

Z uvedeného vidíme, že existuje veľký rozpor medzi Popperovým reformistickým stanoviskom, ktoré vládne v jeho spoločenských koncepciách, a tzv. revolučným stanoviskom, ktoré vládne v jeho oblasti filozofie vedy. Vo filozofii vedy pripúšťa „revolučnosť“, pretože čím je teória odvážnejšia a špecifickejšia, čiže viac novátorská, tým sa stáva cennejšou z hľadiska vedeckého pokroku. Podľa neho je preto nevyhnutné formulovať koncepcie nové, odvážne, a k teoretickému dedičstvu minulosti mať kritický vzťah. Ak by sa toto uskutočnilo, tak by to bol postulát nepretržitej a totálnej revolúcie vo vede. To však ostro kontrastuje s postojom, ktorý Popper doporučuje v sociálnych otázkach.

Túto situáciu si uvedomujú aj viacerí Popperovi marxistickí kritici, ako napr. Spinner, keď tvrdia, že „namiesto globálnej analógie nastupuje ... fundamentálna disanalógia práve v onej dimenzii vzťahov medzi teóriou vedy a sociálnou filozofiou, ktorá má podľa vlastného priznania kritického racionalizmu predstavovať ich obecnú súvislosť v metodike.“ [5, s. 117]

Ak mal teda racionalitu poznania zaručovať taký postup, ktorý pomáha vytvárať čo najodvážnejšie teórie, a podrobovať ich čo najprísnejším testom, potom v oblasti sociálneho inžinierstva odporúča jednat zvlášť opatrne, na základe čo najmenšieho rizika, či dokonca na základe istoty. Otáznym sa však stáva, kde tú istotu získame, keď jej dosiahnutie v poznávacom procese Popper vyslovene odmieta.

Do skúmania spoločenského pohybu sa teda neprenáša charakter vedeckej metódy ako procesu, v ktorom významné miesto má napr. smelosť, odvaha, riskovanie, ale hypertrofované zdôrazňovanie nedokonalosti. Omylnosť poznania nie je ani tak výsledkom poznávacieho procesu, ako jeho klamnou premisou prameniaca zo skutočnosti, že celý proces poznania je chápaný odtrhnute od spoločenskej proxe.

V tomto smere môžeme opätovne zdôrazniť, že Popper chápe otázku sociálneho inžinierstva nielen z pozície metodológa, ale vnáša do nej aj prvky ideologické. Nejde mu o negáciu daného stavu, ale o jeho postupné zlepšovanie. Kritický prístup, ktorý je taký dôležitý v jeho oblasti vedy, sa v koncepcii sociálneho inžinierstva stáva zanedbateľným. Napriek tomu, že používa metódu pokusov a omylov, prevažuje uňho práve moment pokusov, a nie omylov. Preto sa aj jeho mnohí marxistickí kritici (ako napr. T. Mandelski vo svojom diele *K. Popper, metodolog czy ideolog*. Warszawa 1978), prikláňajú k názoru, že v spoločenských otázkach nezastáva Popper metodologickú ale ideologickú pozíciu. Zdôraz-

ňuje to aj práca sovietskych autorov *Kritický racionalizmus. Filozofia a politika*, kde sa tvrdí, že „kým koncepcia sociálneho inžinierstva môže byť pozitívne verifikovaná, omnoho menšia pozornosť sa venuje jej falzifikácii. Falzifikácia je nebezpečná pre samotný princíp falzifikácie.“ [6, s. 89]

Ide o to, že keby samotný princíp falzifikácie uplatnil Popper na spoločenský život v jeho plnosti a konkrétnosti, musel by sa mu aj problém sociálnych inštitúcií javiť vo svetle metódy pokusov a omylov v inej podobe.

„Preto bol Popper nútený priznať, že zatiaľ čo teória dobre slúži vede, spája sa pritom s jednotlivým, treba v prípade (spoločenskej vedy — pozn. J. G.) obetovať falzifikačný princíp.“ [5, s. 89] Úplne sa abstrahuje aj od aktivity historického subjektu. Historický subjekt sa nechápe ako agens, ktorý uskutočňuje aktívnu premenu spoločnosti, ale ako pasívny pozorovateľ rastu vedeckých informácií a pružný kolektor, ktorý sa usiluje tieto informácie vhodne aplikovať na výstavbu, resp. reformu spoločnosti.

Vo svojej práci *Bieda historicizmu* Popper tvrdí, že „ako je úlohou prírodného inžiniera skonštruovať a dávať do chodu stroje, tak je takisto úlohou sociálneho inžiniera, ktorý ovláda techniku malých krokov, navrhovať sociálne inštitúcie, pretvárať ich a vytvorené overovať.“ [2, s. 52]

Historický subjekt sa preto neprezentuje z hľadiska spoločenskej aktivity ako aktívny faktor, ktorý nastoľuje svoje vlastné požiadavky (determinované sociálnou a historickou situáciou), ale ako kolektor, ktorý uskutočňuje výber medzi viacerými možnosťami, ktoré sú nastolené momentálnym stavom vedeckého poznania.

Preto sa u Poppera stretávame s tým, že sa usiluje o odstraňovanie drobných nedostatkov, ktoré chápe ako realizáciu abstraktných ideálov, a nie o uskutočňovanie radikálnej premeny spoločnosti. Týmto problém sa dôkladnejšie zaoberá vo svojej práci *Otvorená spoločnosť*.

Na druhej strane, ak si však otázku dejinného pohybu a poznania v oblasti spoločenského poznania nekladíme, potom skutočne nenachádzame dôvod k revolučným premenám. Z tohto hľadiska je aj pochopiteľné, prečo sa v Popperovom chápaní ignoruje problematika historického subjektu, ktorá automaticky so sebou kladie otázku radikálnej prestavby a pretvorenia spoločnosti.

Ako zdôrazňuje vo svojom článku VI. Ruml „abstraktný univerzalizmus kritickej metódy v koncepciách kritického racionalizmu sa prejavuje takisto v jej pseudomonistickom charakte; kritická metóda nerešpektuje substanciálnu rovnorodosť prírody a spoločnosti na jednej strane a ich špecifickosť na druhej. Vývoj prírody a spoločnosti je vždy prírodne-historickým procesom, ale prírodne-historický proces vývinu spoločnosti sa realizuje prostredníctvom dialektiky subjektu a objektu.

Metóda, ktorá skúma spoločenskú skutočnosť rovnako ako kameň a živočíchy, nemôže viesť k pravdivému poznaniu spoločnosti rovnako ako metóda, ktorá vychádza z toho, že predmetný svet existuje len ako materializovaná a inštrumentalizovaná prax objektívne nepodmieneného subjektu. Aplikácia kritickej metódy je teda procesom, ktorý má mimospoločenskú povahu; až využitie touto metódou získaných výsledkov má spoločenský charakter. Subjekt poznania nie je v žiadnom ohľade spoločensky podmienený... Ide o vzťah čistej teórie, ktorá aposteriórne nadobúda spoločenské funkčné určenia.“ [7, s. 97]

Ak teda zoberieme do úvahy, že základným fundamentom Popperovej vedeckej koncepcie je používanie kritickej metódy vo filozofii vedy, tak môžeme spätne s vyššie citovaným autorom zdôrazniť, že neskôr získava spoločenské (môžeme povedať ideologické) určenie.

Popperove úvahy sa zakladajú na takej predstave o činnosti vedca, ktorá zdanlivo nie je determinovaná žiadnymi vonkajšími spoločenskými faktormi. Podľa neho tvorí vedec svoju vedeckú koncepciu nezávisle od akýchkoľvek objektívnych tlakov. V pozadí však môžeme vidieť, že ide o skryte rafinovanú snahu zdôrazniť v rámci svojej vedeckosti svoju triednu zainteresovanosť.

Takéto tendencie však nevidíme len u Poppera. Môžeme sa s nimi stretnúť aj u mnohých iných buržoáznych filozofov zaoberajúcich sa v súčasnosti spoločenskými otázkami. Ide o celkové úsilie reformovať buržoáznu spoločnosť v rámci určitého pevne kontrolovateľného spoločenského priestoru.

Buržoázny reformizmus vlastne súvisí s celkovou nevyhnutnosťou teoretického vysvetlenia tzv. sociálneho programovania v období štátno-monopolistického kapitalizmu, ktorého hlavným problémom sa stáva prognostika ekonomickej konjunktúry. Tento opatrnícky reformizmus, ba až konzervativizmus spoločenského vývinu pomerne verne odpovedá záujmom buržoázie vo vyspelých kapitalistických krajinách, ktoré sa usilujú o maximálnu podporu vedeckotechnického vývinu ako ústredného nástroja svojej ekonomickej politiky, a zároveň sa v sociálnej sfére snažia zachovať status quo kapitalistickej spoločnosti.

Svojím vnútorným ustrojením je preto súčasný kritický racionalizmus „predestinovaný pre vedeckotechnickú inteligenciu, ktorá hľadá svoje teoreticky fundované sebaurčenie.“ [8, s. 162] A preto kritický racionalizmus skutočne ochotne vychádza v ústrety ilúziám mnohých príslušníkov vedeckotechnickej inteligencie, ktorí vidia vo vede a technike výsadnú spoločenskú silu bezprostredne tvarujúcu sociálne a politické procesy.

V tomto zmysle sa usiluje kritický racionalizmus aplikovať normy vedeckého života aj na normy spoločenského života a zdôrazňovať možnosť „otvorenej“ diskusie. Práve zdôrazňovaním tejto diskusie sa snaží Popper vyhnúť možnosti akceptovať odlišnosť jestvovania jednotlivých

sociálnych tried v spoločnosti, a nevyhnutnosť pripustiť existenciu napätia medzi nimi navzájom.

História triednych bojov však dáva jasné a presvedčivé dôkazy o tom, že ani jedna trieda sa nezriekla dobrovoľne, na základe vlastného uváženia, pod vplyvom akýchsi ušľachtilých myšlienok o pokroku obhajoby vlastných záujmov. Reakčné triedy, ktorých záujmy sa stretli so záujmami triedy, predstavujúcej v danej etape spoločenský pokrok, ustupovali vždy pod tlakom revolučných síl.

A preto vyhýbanie sa akémukoľvek akceptovaniu triednych protiřečení a napätí, o ktoré sa usiluje kritický racionalizmus, je vzdialené od akejkolvek konkrétnej predstavy o objektívnom spoločenskom stave. „Prinajmenšom v moderných vedách sa teda dokázalo, že všetky politické boje sú triednymi bojmi a že všetky oslobodzovacie boje tried, napriek ich nevyhnutne politickej forme — lebo každý triedny boj je politickým bojom — sa vedú koniec koncov za ekonomické oslobodenie.“ [9, s. 271]

Buržoázny reformizmus sa preto zámerne zameriava iba na stránku vedeckotechnického pokroku a ignoruje možnosť spoločenskej zmeny vcelku. Na tento dôvod úmyselne používa aj svoju metódu pokusov a omylov, ktorá zákonite v tomto prípade stráca svoj „revolučný“ heuristický význam.

LITERATÚRA

1. POPPER, K. R.: Objektive Erkenntnis. Ein Evolutionär Entwurf. Hamburg 1973.
2. POPPER, K. R.: Das Elend des Historizismus. Tübingen 1965.
3. MARX, K. — ENGELS, F.: Německá ideologie. Bratislava 1961.
4. KON, I. S.: Kritický nástin filosofie dějin 20. století. Praha 1963.
5. SPINNER, H.: Popper und Politik. Berlin West — Bonn — Bad Godesberg 1978.
6. Критический рационализм. Философия и политика. Москва 1981.
7. RUML, V.: Kritický racionalismus a poznání společnosti. In: Filosofický časopis 1978, č. 1.
8. BAYERTZ, K.: K. R. Poppers Erkenntnis und Wissenschaftstheorie. In: Mythologie der kritischen Vernunft. Köln 1977.
9. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v 5. sväzku. Sv. 5. Bratislava 1978.

КОНЦЕПЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНЖЕНЕРИИ ПОППЕРА

Яна Гашпарикова

В рамках интересующих Поппера философских вопросов можно обнаружить два круга проблем, которые, с одной стороны, взаимообусловлены, но, с другой стороны, отличаются друг от друга. Это — проблематика философии науки (прежде всего методологические вопросы науки) и проблематика социальной инженерии (в рамках которой Поппер стремится представить свою концепцию общественных наук, а также свои политические взгляды). В обеих этих областях Поппер использует свой метод фальсифицируемости. Однако если в области теории науки он подчеркивает его критический и негативный аспект, то в области социальной инженерии фальсифицируемость используется им в иска-

женном виде как метод проб и ошибок, причем преднамеренно подчеркивается сфера проб (а не ошибок). Тем самым его собственный метод фальсифицируемости становится жертвой фальсификации в области социальной инженерии и утрачивает свое специфическое революционно-теоретическое значение, следствием чего закономерно является слишком осторожный реформизм в общественной жизни. Этим одновременно подтверждается тот факт, что в области социальной инженерии Поппер стоит скорее на позиции идеолога, чем методолога.

POPPERS KONZEPTION DES „SOCIAL ENGINEERING“

Jana Gašparíková

Im Rahmen des Popperschen philosophischen Interesses lassen sich zwei einander bedingende und differenzierende Problemkreise ausmachen: die Problematik der Wissenschaftsphilosophie (besonders methodologische Fragen der Wissenschaft) und die Problematik des „social engineering“ (im Rahmen deren sich Popper bemüht seine Konzeption der Gesellschaftswissenschaften und seine politische Anschauungen sowie die Konzeption der Gesellschaftswissenschaften, und die politische Anschauungen darzustellen). In beiden Bereichen verwendet Popper seine Falsifikationsmethode. Wenn er aber im Bereich der Wissenschaftstheorie ihren kritischen und negativen Aspekt hervorhebt, so verwendet er die Falsifikationsmethode im Bereich des „social engineering“ in verzerrter Form als Methode von Experimenten und Irrtümern und hebt absichtlich die Sphäre von Experimenten (und nicht Irrtümern) hervor. Dadurch wird seine eigene Falsifikationsmethode das Opfer der Falsifikation im Bereich des „social engineering“ und verliert die spezifische revolutionäre theoretische Bedeutung, was gesetzmässig einen überaus vorsichtigen Reformismus im gesellschaftlichen Leben als Folge nach sich zieht. Dadurch wird gleichzeitig die Tatsache erhärtet, dass Popper im Bereich des „social engineering“ eher die Position eines Ideologen denn Methodologen vertritt.